

VÖÖ GABRIELLA

A sötétség elve

A rend mint káosz Cormac McCarthy *Nem vénnek való vidék* című regényében

„mit lehet
Okolni, ha nem az éjszaka elvét?
Már ha van ilyen semmisségben elv még.”¹

A bérgyilkost üldözi a rendőrség, ám őt ez láthatóan nem zökkenti ki nyugalmából. Dolga van: egy zsák pénzre vadászik, és ha úgy adódik, elejti soron következő áldozatát. A dél-texasi Sheffield határában egy benzinkútnál kiszáll a Ford kupéból, megtankol, telefonál, kifizeti a számlát, vesz egy zacskó kesudiót. Eszegetni kezdi és közben beszédbe elegyedik a tulajjal. A társalgás hamarosan baljós fordulatot vesz: talán sejtjük is, hogy merre tart. A regény második fejezeténél járunk, és már eléggé kiismertük a bérgyilkos módszereit, hogy ne jósoljunk hosszú életet a benzinkutasnak. Anton Chigurh túl van a sonorai seriffhelyettes meggyilkolásán. A fickó, aki nemrég a Ford kupét vezette, az országút szélén hever, kerek lyukkal a homlokán. Senkit sem lepne meg, ha a benzinkút perceken belül tethellyé alakulna át. Ám a bérgyilkos megvillant egy másik lehetőséget, amelyben a végkifejlet a vak véletlenül múlik. Feldob egy huszonöt centest: fej vagy írás? A tét a feszengő benzinkutas „egész élete”. Fej: a tipp helyes, a kutas nyer, és életben marad. Chigurh átnyújtja neki a szerencsepénzt és így összegzi a történeteket: „Maga azt mondja hogy ez csak egy pénz. Apró. Nincs benne semmi különös. Vajon mire lehet jó egy ilyen semmi dolog? Na látja ez itt a nagy kérdés. Hogyan választjuk el a dologtól azt ami történik vele?”² A pénzfeldobás véletlenszerűségében életet vagy halált hozó erők dolgoznak. Vannak-e az esetlegességnek szabályai? Megérthetjük-e, mi vezérelt bennünket életünk valamely sorsfordító pillanatáig, és megjósolhatjuk-e, döntésünk milyen úton indít el majd? E kérdésekre a szokványos válasz: aligha. Ám ha világunkat nem lineáris, dinamikus rendszerként, azaz „káoszként” fogjuk fel, megláthatjuk mélyén a rendet.

Bár a „káosz” szótári meghatározása „zűrzavar”,³ napjaink tudománya e fogalmat az összetett rendszerek működési elveinek vizsgálatánál és leírásánál alkalmazza. A szóban forgó struktúrákat különböző tudományterületeken más és más elnevezésekkel illetik: a fizika, a matematika és a biológia dinamikus struktúrákról és nemlineáris rendsze-

¹ Robert FROST, *Elv*, ford. IMREH András = *Robert Frost versei*, szerk. IMREH András, Bp., Európa, 1998, 110.

² Cormac McCARTHY, *Nem vénnek való vidék*, ford. BART István, Bp., Európa, 2005, 65, 67. (A további regényidézetek oldalszámait a citátumok után, zárójelben közlöm. – V. G.)

³ *Magyar értelmező kéziszótár*, Bp., Akadémiai, 2003, 619.

rekről,⁴ a pszichológia „folyamatban levő élő rendszerekről”⁵ beszél. Tehát a mai tudományos terminológiában a „káosz” a meghatároz(hat)atlanság és a hosszútávú előrejelzések lehetetlenségének kifejezésére szolgál.⁶ Továbbá a „káosz” úgy is leírható, mint „hosszantartó és rendszertelennek tűnő elhúzódó evolúció, amely valamely [egymásból következő folyamatok által meghatározott] nemlineáris rendszerben fordul elő”.⁷ A káoszelmélet túllép a tudományos látásmód newtoni paradigmáin, és olyan összetett rendszerek működését magyarázza, amelyeknek a bonyolultsági foka látszólag kizárja a rendet és a megjósolhatóságot. Ilyen világgal találkozunk Cormac McCarthy regényében, amelyben látszólag jelentéktelen események előre nem látható következményekkel járnak. Egy-egy döntés következmények sorát indítja el, amelyek újabb döntéshelyzetekhez vezetnek és további döntéseket kényszerítenek ki. Kezdetben véletlenszerűnek látszó történések lassan irányvonalakká alakulnak, ám nem lehetünk biztosak abban, hogy ezek az irányvonalak hova vezetnek. A regény reflektív szereplői mégis szeretnék azt gondolni, hogy világuk nehezen átlátható folyamataiban számunkra ismeretlen, de létező tartalmak nyilvánulnak meg, a véletlen nem „vak”. Múltjuk és jelenük körülményeit, eseményeit támpontul használva megpróbálják előrevetíteni a jövőt. Tanulmányomban arra mutatok rá, hogy a regény perspektívájában az amerikai délnyugati határvidék világa egy holisztikus rend megnyilvánulása: egy rendszer, amely állandó mozgásban van, és amelyet olyan erők irányítanak, amelyek egyelőre – vagy talán örökre – rejtve maradnak a figyelő emberi szem előtt. A *Nem vénnek való vidék* cselekménye és szereplőinek egymáshoz viszonyított dinamikája egy nem lineáris dinamikus rendszert modellez. Úgy is mondhatnánk, hogy McCarthy szépirodalmi eszközökkel határozza meg a káoszt.⁸

Helyszínek és Poincaré-térképek

A regény feszes cselekménye egy ókori görög tragédia sorsszerűségével bontakozik ki. Amikor Dél-Texasban, az Egyesült Államok és Mexikó határán egy drogüzlet váratlan fordulatot vesz, iszonytató események és félelmetes erők szabadulnak el. Egy lövöldözésben a tranzakció minden résztvevője odavész, a kábítószer és egy halom pénz a mézszárlás helyszínén hever, és úgy tűnik, pillanatnyilag senki sem tart rá igényt. Egy arra járó kocavadász, Llewellyn Moss úgy érzi, hogy a zsák, benne a kétmillió dollárral,

⁴ Sally GOERNER, *Chaos, Evolution, and Deep Ecology = Chaos Theory in Psychology and the Life Sciences*, ed. Robin ROBERTSON, Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum, 1995, 17–78, főleg: 22.

⁵ Garnett WILLIAMS, *Chaos Theory Tamed*, Washington D. C., Joseph Hendy, 1997, 9. (Amennyiben külön nem jelzem a fordítót, akkor az idegen nyelvű idézeteket a saját fordításomban közlöm. – V. G.)

⁶ Trinh Xuan THUAN, *Chaos and Harmony: Perspective on Scientific Revolutions of the Twentieth Century*, New York, Oxford University Press, 2004, 66.

⁷ WILLIAMS, *i. m.*, 9.

⁸ Cormac McCarthy a komplex rendszerek tanulmányozására szakosodott Santa Fé Intézetnek ajánlotta a regényét. Az ajánlást a magyar fordítás nem tartalmazza.

szó szerint az ölébe pottyant, tehát úgy dönt, hogy megtartja. Ám nemsokára többen is a nyomába erednek: Carson Wells, egy drogkereskedő banda megbízottja, Anton Chigurh, akit nem tudni pontosan, hogy ki bérelt fel, valamint Ed Tom Bell, a texasi Terrell megye seriffje. Wells viszonylag hamar kiszáll a játékból és az élők sorából. A határvidéki dráma három megmaradt kulcsszereplőjének sorsa bonyolult mintázatban fonódik össze. A pénz Mossnál van, aki az életéért fut; a bérnyilkosnak a pénz kell és Moss élete; Bell seriff megpróbálja megmenteni Mosst és elkapni a gyilkost. Ezek hárman sebesen mozognak a határvidéken, nyomokból visszafejtik, illetve valószerűsítik egymás várható lépéseit, majd ehhez a prognózishoz igazítják a magukéit. Az események azonban valahogyan mindig kicsúsznak ellenőrzésük alól, nem várt fordulatokat vesznek, és egyre szélesedő körben fejtik ki hatásaikat. Félelmetes erők állnak ideig-óráig ellenőrzés alatt, ám ezek bármikor elszabadulhatnak, következményeik pedig előre nem láthatók. Dél-Texasban 1982 nyarán a polgári társadalom, a drogüzlet és a rendfenntartás olyan dinamikus rendszerben fonódik össze, amely nem egykönnyen, és nem azonnal kivehető szabályok és elvek szerint működik. A változás nagyon lassan következik be, és az új irányvonalak csak a kitartó megfigyelőnek mutatkoznak meg. A regény szereplői a kaósszal szembesülnek, amely egy bonyolultabb rend, mint amilyet felfogni képesek.

Életünk megszokottsága és következetessége folyamatainak visszatérő természetéből fakad. Az időt ismétlődő egységekben mérjük, illetve az ismétlődés jelenségének köszönhetjük az idő fogalmát. Az ismétlődés a kaosz mélyén rejlő dinamikus folyamat, amely, állítja a tudós, „létrehozza a sorozatosságot, és megalkotja a bonyolult mintázatokat, amelyek az általunk észlelt világ alapjait képezik”.⁹ A nagy bonyolultságú rendszerek hosszú ideig képesek rendezetten működni olyan törvényszerűségek mentén, amelyek változásait megjósolhatóvá teszik. Ám a komplex rendszerekben létrejövő mozgások és mintázatok kényes egyensúlyi helyzetben vannak, amelyet akár egy jelentéktelen esemény is felboríthat. A kaoszelmélet atyja, Henri Poincaré ezt állította 1908-as tanulmányában: „Egy olyan ok, amely olyan csekély, hogy akár észre sem vesszük, olyan hatással bír, amelyet nem láthattunk előre; ilyenkor megállapítjuk, hogy a jelenség a véletlennek köszönhető. [...] Előfordul, hogy a kiinduló helyzetek egészen kicsiny különbségei hatalmas eltéréseket okoznak a végeredményekben. [...] Az ilyen esetekben az előrejelzés lehetetlenné válik.”¹⁰ Tehát a rendszer egyik összetevőjének viselkedésében beállt apró változás kaoszt vált ki, és végül egy egészen más rendszert hoz létre.

A *Nem vénnek való vidék* szereplői gyakran eltűnődnek azon, hogy életük folyamatai mikor és hogyan zökkentek ki a rendes kerékvágásból. A hétköznapi élet látható felszínén kevés jel mutat arra, hogy milyen erők munkálnak a mélyben. Bell seriffnek a rendhagyó erőszakos bűnesetek periodikus visszatérése tűnik fel, ezekből próbálja

⁹ Richard J. BIRD, *Chaos and Life: Complexity and Order in Evolution and Thought*, New York, Columbia University Press, 2003, 236.

¹⁰ Idézi THUAN, *i. m.*, 66.

kikövetkeztetni, merre haladnak világának folyamatai, és eldönteni, együtt haladjon-e velük. A rosszul elsült dolgok különös logikáját legtalálébban Moss fogalmazza meg: „Három héttel ezelőttig rendes törvénytisztelő állampolgár voltam. Volt rendes állásom ahová bejártam minden nap kilenctől ötig húztam az ígát. Aztán történt ami történt. Nem én akartam. De a dolgok már csak ilyenek. Megtörténnek maguktól is ha akarjuk ha nem”. (257.) Elgondolkodhatunk rajta, melyik volt az a pillanat, amikor Moss életének ismétlődő mozzanatai átadták helyüket a véletlennek és a változásnak. Akkor, amikor a mézárálás helyszínén magához vette azt a zsák pénzt? Vagy később, amikor visszament, hogy inni adjon a haldoklónak és a bandatagok meglátták? Vagy korábban, amikor a sebesült vad nyomába eredt? Illetve még előbb, amikor az antilop, amelyre célzott, meglátta őt és megugrott? A lehetséges kiváltó okok sora végtelen. Lehetetlen akár egyet is kiemelni, mint az eseménysor elindítóját. Egyet azonban tudunk: Moss életében a véletlen – vagy egy elhamarkodott döntés – egymást gyorsan követő, kiszámíthatatlan események sorát indította el. Ő pedig megkísérli – egy ideig sikeresen –, hogy kijátsszon két bünszövetkezetet, és túljárjon a bérgyilkos eszén.

A megjósolhatóság kutatása, és ezzel együtt azok a tudományterületek, amelyek a dinamikus rendszerekkel foglalkoznak, és amelyeket az egyszerűség kedvéért a „káoszelmélet” gyűjtőfogalmával nevezünk meg, az ismétlődések és szabályszerűségek tanulmányozásával kezdődött 1887-ben. II. Oszkár, Svédország és Norvégia királya többet szeretett volna megtudni a naprendszer stabilitásáról. Pályázati felhívására válaszolva Henri Poincaré a testek ciklikus mozgásának kiszámíthatóságára javasolt matematikai megoldást. Eszerint három periodikusan mozgó test egymáshoz viszonyított jövőbeni állapota egy bonyolult egyenlet segítségével kiszámítható. Azonban röviddel azután, hogy eredményét közölte, Poincaré rájött, hogy tévedett. Átdolgozott tanulmányában már azt állította, hogy három test mozgása nem megjósolható a newtoni mechanika paradigmáján belül: a matematikai megoldás csupán papíron lehetséges, és a három test mozgásában bekövetkezhetnek előre nem látható változások.¹¹ A három test periodikus, ám egy idő után nem szabályszerű mozgásának, illetve pályájuk változásainak ábrázolására pedig létrehozta a róla elnevezett „metszetet” és „térképet”.

A Poincaré-metszet egy virtuális sík. Úgy képzelhetjük el, mint egy papírlapot, amely merőleges a mozgásban levő testek egyéni pályáira. A sík tehát metszi a testek pályáját, miközben ezek minden egyes visszatérésnél nyomot hagynak a síkon. A Poincaré-térkép ezeket a nyomokat időrendi sorrendben ábrázolja, azaz megjeleníti a testek pályájában létrejövő változások tendenciáit.¹² A *Nem vénnek való vidék* kulcsszereplői, mintha csak Poincaré háromtest-függvényének elemeiként viselkednének, olyanok, mint egy-egy állandó röppályán haladó bolygó, a kulcsjelenetek helyszínei pedig mint egy-egy Poincaré-metszet. A dél-texasi félsivatagos táj, a városrészek, a szállodai és

¹¹ Lásd Ian STEWART, *Professor Stewart's Cabinet of Mathematical Curiosities*, New York, Basic, 2008, 120–121.

¹² WILLIAMS, *i. m.*, 248–249, 257.

motelszobák tetthelyek, amelyeken a regény fő- és mellékszereplői megfordultak. Akár ott hagyták a fogukat, akár továbbálltak, mindenképpen nyomot hagytak rajtuk. Ilyen a lövöldözés helyszíne a calderában, ahol valami rosszul sült el, és Moss kivételével, aki később érkezett, mindenki halott; az Eagle Pass-i szálloda és előtte az utca, ahol Chigurh és Moss egymásra lőnek és mindketten megsebesülnek; és végül a motel Del Rióban, ahol Chigurh megöli Mosst, és csaknem összetalálkozik Bell seriffel. Ezekre a színterekre Moss, Chigurh és Bell egymás után érkeznek, tanulmányozzák az előttük járó(k) hátrahagyott nyomait, megfigyelnek és értékelnek minden a részletet, majd feldolgozzák a látottakat. Újra összerakják a múltban történeteket, illetve latolgatják a jövő történéseinek esélyeit.

Ám ezek a „metszetként” értelmezhető helyszínek akkor nyernek jelentőséget mint „térképek”, amikor az egyes szereplők visszatérnek és másodszor is nyomot hagynak rajtuk. A metszeten hagyott nyomok időrendjének ismeretében következtetések vonhatók le a testek mozgási pályájáról, illetve jövőbeni mozgásuk megjósolható. Moss, Chigurh és Bell seriff eltérő okokból látogatnak el másodszor is ezekre a helyszínekre. Motivációik rávilágítanak életük és viselkedésük visszatérő mintázataira. Feltételezzük – bár biztosak nem lehetünk benne –, hogy Moss azért tér vissza a calderába, hogy vizet adjon egy haldoklónak. Irgalmas cselekedete azt jelzi, hogy van benne jószág, de meggondolatlansága előrevetíti sebezhetőségét. Feltevésünket megerősíti az a jelenet, amikor a Eagle Pass-i szállodában átmenetileg Chigurh fölé kerekedik, de nem öli meg, és ezzel megpecsételi saját sorsát. Chigurh kétszer jelenik meg a szállodában: először, amikor megkísérli lelőni Mosst, másodszor pedig akkor, amikor megöli a rivális bérgyilkost, Carson Wellst. Chigurh kiszámított könyörtelensége már ismerős az olvasónak. Azonban Wells-szel való beszélgetésében elejt magáról egy megjegyzést, amely fontos lehet jellemének megítélésében: „Te azt hiszed, hogy én is csak olyan vagyok, amilyen te. Hogy csak a kapzsiság hajt. Pedig én nem olyan vagyok mint te. Én egyszerű ember vagyok”. (209.) A bérgyilkosnak nincsenek gyenge pontjai vagy hétköznapi céljai. Miben állhat egyszerűsége, ha nem abban, hogy a gyilkolást tökélyre vigye? Bell seriffet a kötelességtudat és a Moss sorsa iránti aggodalom hajtja, amikor visszatér az El Pasó-i lövöldözés helyszínére. Egy korábbi beszélgetésben, a maga visszafogott módján, így összegezte életének célját: „Engem arra fogadott fel Terrell megye hogy vigyázzak az emberekre. Nekem ez a munkám. Azért kapom a fizetésemet, hogy mindig én legyek az első aki megsebesül. Vagy akit lelőnek. Ezért aztán azon vagyok, hogy vigyázzak”. (156.) Az idősödő seriff felelősséget érez a körzetében élő hétköznapi emberekért. Naponta találkozik a droggereskedelem következményeivel, amelyek áthatják és megromtják a rábizottak mindennapjait. Nyomába ered a bűnözőknek, nyomokat olvas és a napi híreket, remélve, hogy megérti, milyen erők irányítják tetteiket. Bell seriff jellemét akár hősiesnek is tekinthetnénk, ha nem hátrálna meg feladatának elkerülhetetlen veszélyei elől azzal, hogy visszavonul.

A lélektani realizmusra törekvő regények cselekményének mozgatórugója a jellemfejlődés. A *Nem vènnnek való vidék* azonban nem ilyen. Igaz, kulcsjelenetei segítenek az

olvasónak felmérni a szereplők személyes jegyeit, hogy megvilágítsa helyüket a regény perspektívájában. Azonban McCarthy-t nem a jellemrajz érdekli, hanem annak a világnak a félelmetes bonyolultsága, amelyet feltár előttünk, és amely azt sugallja, hogy a hétköznapi élet látható felszíne alatt számunkra ismeretlen erők munkálkodnak. Hogy modellezze a káoszt, McCarthy majdhogynem elmege a végsőkéig: típusokká csupaszítja Moss, Chigurh és Bell alakját. Lydia R. Cooper például mesefiguráknak tekinti őket, akik Pandóra szelencéjéből léptek elő.¹³ A történet során csupán kiteljesítik azokat a funkciókat, amelyeket kezdettől fogva betöltöttek. A cselekmény előrehaladtával az olvasók nem a szereplők jellemének fejlődését követik nyomon, hanem egyre jobban megértik azokat a típusokat, amelyeket megtestesítenek. Életének maradék idejében Llewellyn Moss nem fejlődik, legfeljebb egyre világosabban látja tetteinek következményeit. Miközben egy egész csapat fegyveres bűnöző elől menekül, elméjén átvillan, hogy kihez is fordulhatna segítségért. A rendőrség ki van zárva, Kaliforniában élő bátyjának pedig legfeljebb ennyit mondhatna: „Arthur, figyelj csak van egy pár ismerősöm akik már úton vannak hozzád hogy lecsavarják a töködet egy franciakulccsal ha nem mondd meg nekik, hol vagyok ha tudod ha nem.” (44.) Anton Chigurh tudatába a kamera-narráció nem enged betekintést. Hogy tetteit mi ösztönzi, nem tudhatjuk. Legfeljebb a célját ismerhetjük: úgy tűnik, állást keres egy bűnszövetkezetben, és ez a referenciamunkája. Ám azt, hogy tettei egy metafizikai morális abszolútum – Bell szavaival: „a Sátán” (254.) vagy „a Mammon” (352.) – megnyilvánulásai-e, McCarthy rábízza az értelmezőkre. Bell seriff pedig, aki a regény egyetlen mélyen reflektív szereplője, akinek a tudatfolyamába betekinthetünk, olyan erkölcsi normáknak ad hangot, amelyekről azt hittük, hogy örökbecsűek, ám láthatóan már nem érvényesek.

A nemlineáris dinamikus rendszer – a káosz – bonyolult matematikai függvényekkel írható le, és ezeknek nincs közük a hithez vagy az erkölcsöz. McCarthy azonban nem hagyta ki a regény perspektívájából a moralitást és a szabad akaratot. E tényezők szemügyre vételét kezdjük talán az utóbbival. Legáltalánosabb meghatározása szerint a káosz ismétlődések által létrehozott dinamikus rendszer.¹⁴ Ez esetben azt is megértjük, hogy szabad akarat úgy működik, mint egy egészen kicsiny változó, amely felborítja a kezdeti rendet, és a rendszert a káosz irányába taszítja. Ez utóbbit nem úgy kell elképzelnünk, mint teljes összeviesszasságot, hanem mint egy olyan rendszert, amelynek működése egy új fázisba lépett, és immár merőben más szabályok szerint működik. Ilyenkor nem marad más hátra, mint az új fázis szabályszerűségeinek a megfigyelése, megértése, esetleg modellezése. Azonban valószínű, hogy ilyenkor dilemmákba botlunk, illetve rákényszerülünk arra, hogy újrafogalmazzuk a rendszer működésének eddig ismert premisszáit. Amikor Moss megtalálja a táskát pénzt, újraértékeli körülményeit. „Nap mint nap hajnaltól sötétedésig mind a holta napjaig, ott volt előtte az egész

¹³ Lydia R. COOPER, *No More Heroes: Narrative Perspective and Morality in Cormac McCarthy*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2011, 120.

¹⁴ BIRD, *i. m.*, 5.

élet. Belefért volna mindenestül ebbe a bőr aktatáskába.” (23.) Szabad akaratából úgy dönt, hogy megtartja a két és fél millió dollár piszkos pénzt, egyszerű dolgozó emberből szökevényyé változik: a „nyolctól négyig” tartó napirend átadta helyét a körültekin-tés, bujkálás és menekülés rutinjának. (256.) Bár Moss nem reflektív karakter – tu-datába csupán a narrátor közvetítésével kapunk betekintést –, okunk van feltételezni, hogy szerette volna visszanyerni uralmát az élete fölött. Tudomásul veszi ennek a világnak a folyamatait, mégis vágyik arra, hogy felülemelkedjék rajtuk: ez legalábbis méltánylandó emberi törekvés. Vajon nem játszadozunk-e valamennyien azzal a gon-dolattal, hogy egyszer úrrá lehetünk világunk korlátain, és képesek leszünk változást előidézni? Olyan sóvárgások ezek, amelyek rokonszenvet keltenek e szájalomra méltó fiatalember iránt. Azonban Moss halála, jóval a regény vége előtt, kijózanító hatású. Moss maga már menekülése elején rájön, hogy élete visszavonhatatlanul megválto-zott. Nemcsak az övé, hanem szeretteié is, hiszen döntésének következményei őket is utoléri. Arthur bátyjának az volna a legjobb, ha áthurcolkodna Kínába. Carla Jean, nagyanyjával együtt, át is költözik a texasi Odessába, bár Chigurh itt is megtalálja. (44, 59.) Ám a regényben felmerülő morális dilemmák sora itt még nem ér véget. McCarthy az előbbinél is zordabb megközelítést javasol a szabad akarat, a választás és a megjósolhatóság kérdéseinek megközelítésére Anton Chigurh és Bell seriff figurái által. Mindketten újra meg újra szavakba öntik elképzeléseiket annak a világnak a természetéről, amelyben élnek. Az olvasó betekintést nyer Bell egyre személyesebb gondolatfolyamaiba, Chigurh pedig elmagyarázza játékszabályait áldozatainak, mielőtt kivégzi őket.

Típusok és episztemológiák

McCarthy úgy gondolja, azok a „nagy” írók, akik „az élet és halál kérdéseit feszegetik”,¹⁵ bár a *Nem vénnel való vidék* inkább a halál, mint az élet térfelén játszódik. Akár úgy is tekinthetünk a törvény emberére és a bérgyilkosra, mint olyan típusokra, akik az élet és a halál egzisztenciális ellentétpárját testesítik meg. Kitartásuk, kínos rendszeretük és magas fokú tudatosságuk révén Bell és Chigurh egymás alakmái és egyben kiegészítői. Már-már arra késztetnek, hogy egyiket Isten, másikat a Sátán emberének tekint-sük. Ez a két entitás, Isten és a Sátán, gyakran felbukkan a regényben, amelyben szinte minden szereplő nyelvhasználata az amerikai Délnyugat vallási regiszterében mozog. Még azoké is, akik nem gyakorolják a vallásukat, mint Bell seriff, aki „olyan biztos [...] benne mint a halál hogy már csak az Úrjézus eljövedele állíthatja meg ezt a vonatot”. (188.) Könnyen elképzelhetünk egy olyan megközelítést, mely szerint Chigurh és Bell

¹⁵ Idézi Richard B. WOODWARD, *McCarthy's Venomous Fiction*, The New York Times on the Web, 19 Apr. 1992, <http://www.nytimes.com/books/98/05/17/specials/mccarthy-venom.html> (Letöltés ideje: 2017. február 17.)

ördögi és angyali, vagy még inkább kárhozatra ítélt és megváltásra méltó figurák, egymás metafizikai ellentétpárjai, hiszen mindketten élnek a szabad akarat kínálta lehetőségekkel, bár kettejük közül ezt csak Bell seriff ismeri el. Chigurh dönthetne úgy, hogy nem gyilkol tovább, de nem teszi. Azonban egy másik elfogadható értelmezés is kínálkozik számunkra, amennyiben döntünk, hogy e két szereplőt két, egymástól alapjaikban különböző episztemológia jelképes ábrázolásának tekintjük: az egyik a rendet úgy képzei el, mint egy állandó paraméterekkel működő gépezetet, a másik felismeri, hogy a rend: káosz.

Anton Chigurh számára a cselekedeteit irányító elvek, tetteinek állandó paramétereit, jelentik a biztonságot. Ha valaki halálosztóként járkal a világban, szüksége van támpontokra. Ezekre hivatkozik, amikor megöli Moss feleségét. Amint Carla Jean hazaérkezik a nagyanyja temetéséről, a bérgyilkost már ott találja a hálószobában. A jelenet az elkerülhetetlenség és a szigorú determinizmus jegyében zajlik. „Tudtam, hogy még nincs vége”, jegyzi meg a nő. „Milyen okos kislány”, (298.) hangzik a válasz. A megjósolhatóság és a szabályok fontosak Anton Chigurh számára, aki a mások és a maga életét szabályszerű, lineáris ok-okozati összefüggések által vezérelt folyamatnak tekinti. Carla Jeannek elmagyarázza, hogy életének eseményei elkerülhetetlenül vezettek halála pillanatához itt és most: „A maga élete véget ért abban a pillanatban amikor én beléptem az életébe. Volt eleje közepe és vége. Most itt vagyunk a végén. Maga persze mondhatja hogy másképp is alakulhattak volna a dolgok. De hát jelent ez valamit? Ha egyszer a dolgok csak egyféleképpen lehetnek. Úgy ahogy vannak. Maga meg most azt várja tőlem hogy rácsófoljak a világra”. (305.) Chigurh perverz örömet érez áldozatai kioktatásában: így tett telefonbeszélgetésében Moss-szal, az egyik drogszervezet elnökével Houstonban, és Wells-szel a Eagle Pass-i szállodában. Most azt mondja Carla Jeannek, hogy azért fogja lelőni, mert ígéretet tett a férjének. Az, hogy Moss halott, nem számít: „De az esküm él. Azon semmi sem változtatható”. A bérgyilkos nem tud ellenállni a kísértésnek, hogy ironikusan kommentálja adott szavának erejét, és hozzáteszi: „Még egy magamfajta hitetlennek is hasznára válik, ha olykor Istent választja példaképül”. (300.) Ám azáltal, hogy saját szavát szentírásnak és önmaga számára is kötelező érvényűnek tekinti, Chigurh a valóság összetettségét annak egyszerűsített, mechanikus modelljére fokozza le.

Carla Jean felismeri ezt az egyszerűsítést, és annak nevezi, ami: keményszívűségnek. Chigurh elutasítja a fiatal nő kérését, hogy kímélje meg az életét, arra hivatkozva, hogy ez összeegyeztethetlen önazonosságával, amelyet tetteivel újra meg újra megvalósít. Az, hogy a gyilkos „egyszerű embernek” mondja magát (209.), hogy elkerüli a becsvágy és hidegen hagyja a pénz: átgondolt stratégia, mellyel kizárja életéből a váratlan események, a rendezetlenség, a turbulencia lehetőségét. Ám ezzel tagadja a világ – és benne az emberek – összetettségét, az önmagáét is beleértve: „Én csak egyféleképpen tudom élni az életemet. Kivételek pedig nincsenek.” (305.) Az egyetlen engedményt a véletlen elvének teszi: „Fej vagy írás?” (303.) Carla Jean választ, veszít, és a bérgyilkos habozás nélkül lelövi. Chigurh tehát ügyel arra, hogy világa az ellenőrizhetőség

korlátai, a newtoni determinizmus keretei közt maradjon. Azonban figyelmen kívül hagyja azt a lehetőséget, hogy a világban egyéb erők is léteznek – mindegy, hogy hatalmasak-e vagy jelentéktelenek –, amelyek beleszólnak számításába. Hiába választja Istent példaképül, rendszerének egyensúlya kényes, és a véletlen egyszer csak rácsúfol. Rögtön azután, hogy megöli Carla Jeant, egy útkereszteződésnél néhány droggal belőtt mexikói fiatalember belehajt a kocsijába, és ő súlyosan, bár nem életveszélyesen, megsebesül. Ezzel értelmet nyer a figyelmeztetés, amelyet Carson Wells fogalmazott meg néhány pillanattal a halála előtt: „Te azt képzeled magadról hogy rád semmi se érvényes [...]. De tévedsz”. A baleset rést üt a bérgyilkos determinisztikus világképén, amelyet eddig pajzsként használt. Ezek után már csak idő kérdése, hogy rendszerének egy újabb apró változója maga után vonja Wells jóslatának második felét: „A halál rád is érvényes.” (209.)

Bell seriff törekvései a bérgyilkos ambícióinál sokkal szerényebbek. Ő nem tesz úgy, mintha uralná azokat a helyzeteket, amelyek munkája során adódnak, sőt azt sem várja el önmagától, hogy megértse logikájukat. Azonban helyzetfelismerése és az a képessége, hogy életszemléletét szavakba öntse, egyre kifinomultabb lesz. Belső monológjai, amelyek a reflektív – bár nem a szerzői – tudatot képviselik a regényben, a körülötte zajló eseményekben fokozatosan kirajzolódó mintázatokra hívják fel figyelmünket. Tudatfolyamai azt példázzák, hogyan igyekszünk mindannyian megtalálni az események látszólagos véletlenszerűsége mögött megbújó rendező elveket. „*Hát igen*”, tűnődik, „*ezek mind jelek csak éppen az nem derül ki belőlük hogy hogyan jutottunk idáig*”¹⁶ (348.) Rendetlenséget és összevisszaságot érzékel, jeleket lát, amelyekről nem sejtí, mire utalhatnak. A világ megváltozott körülötte, és a brutalitás, amelyet egykor elképzelni sem tudott, mára megszokottá vált. Ám ahelyett, hogy Chigurh-hoz hasonlóan bekapcsolná metafizikai biztonsági övét és feldobna egy szerencsepénzt, Bell seriff belátja, hogy fogalma sincs, „*hogyan kell felkészülni az ilyesmire*”. Ahelyett, hogy Istent választaná példaképül, kivárja, hogy Isten szólítsa meg őt. Elfogadja, hogy a pillanat, amikor „egyszer csak valamiképp beköszön az [életébe] Isten”, még várat magára. (348, 315.) Azt is tudja, hogy képességei végesek, nincs elég ideje észlelni és felismerni azokat az erőket és tényezőket, amelyek élete folyamatait meghatározzák: „*[M]egpróbáltam kicsit távolabbról szemlélni a dolgokat de rájöttem hogy minden nagyon közel van még. Egy élet munkája hogy az ember kiderítse magáról, hogy kicsoda ő tulajdonképpen és még akkor is bőven tévedhet.*” (347–348.) Azzal, hogy tudomásul veszi képességeinek korlátozottságát, illetve azt, hogy a világról alkotott képe pontatlan és hozzávetőleges, Bell felismeri és elfogadja a káoszt. A bérgyilkos Chigurh úgy látja a maga és áldozatai életének történéseit, mint eseményeket, amelyeket ok és okozat összefüggései fűznek láncra. Azonban Bell a jövőt nem mások életének vagy halálának alternatívájaként határozza meg, hanem nyitva hagyja a lehetőségek sokaságát. „*Sose szoktam tudni, hogy valaminek mi lesz a vége*”, vallja be Carla Jeannek, amikor először beszél vele. (152.)

¹⁶ Bell seriff tudatfolyamai a regényben kurzívan szedettek.

Bár a seriff nem kapaszkodik törvényszerűségek vélt bizonyosságába, az ő életében is fontos szerepet kapnak az ismétlődések. Egyfelől családi mintákat követ, másfelől egyéni döntéseket hoz. Mindkét körülmény egyfajta periodikus jelleget ad életének. Bell nagypapa és nagybátyja útján jár, akik seriffek voltak. Most ő az, aki vigyáz Terrell megye lakosaira. Az a dolga, hogy ő legyen az első, aki megsebesül, vagy akit lelőnek. (156.) Ám a véletlen, vagy azok sora, rácafol hivatásának alapszabályára. Nem csupán megússza a sebesülést és lelövetést, hanem azok, akikre vigyázni próbált – a meggondolatlan Moss, az ártatlan Carla Jean, továbbá jó néhány fiatal és öreg, rendőr, civil vagy csak arra járó, valamennyien Terrell megye polgárai – meghalnak. Sorozatos sikertelensége hatására – nem sikerült elfognia a bérgyilkost, sem pedig megmentenie a rábízottakat – Bell felismeri életének visszatérő mintázatát: a kudarcot, és hajlamát arra, hogy feladja a küzdelmet, amikor az reménytelenné válik. A II. világháborúban Bell kitüntetést szerzett, amelyről azt gondolja, nem érdemelt meg. Valamelyik európai hadszíntéren, miután egy teljes napig tartotta az állást egyedül, feladta a küzdelmet és visszamenekült a támaszpontra. Egységében, amelyet hátrahagyott, valószínűleg már csak halottak és halálos sebesültek voltak, ám ezt nem tudhatta biztosan. Híjával találtatott, és büntudata azóta is kísérti: „Ha úgy volt megírva, hogy ott haljak meg, miközben teljesítem amire a szavam adtam, akkor nekem ott kellett volna meghalnia a fronton. [...] Meg kellett volna tennem, de nem tettem meg”. (328.) Tisztában van vele, és nagybátyjának, Ellisnek is bevallja, hogy méltatlanul viselkedett, ám megtanult együtt élni ezzel a teherrel. Terrell megye seriffjeként szolgálatát sokáig egyfajta jóvátételnek tekintette. Most azonban újra átgondolja egyre gyakoribbá váló találkozásait az erőszakos bűnözéssel. Úgy dönt, kiszáll az eredménytelen bűnüldözésből és megpróbál újabb kudarcával együtt élni. Ezúttal kísérletet tesz arra, hogy képzelete segítségével újraterejtse belső világának egységét. Ebben élő és már meghalt hozzátartozói – azaz emberi kapcsolatai és képzelőereje – segítenek neki. Felesége, Loretta iránti szeretete segíti abban, hogy felülemelkedjen sikertelenségén. Végül pedig elméjében legyőzi az idő korlátait: gyakran felidézi apjának emlékét, aki példaképe volt kétes helyzetekben – „Tudom, hogy ő mit csinált volna” (328.) –, és képzeletében beszélget a lányával, aki régen meghalt, és aki „*most lenne harminc*”. (334.)

Megdöbbenése az emberi lélekben megnyilvánuló gonoszságon Bell seriffet a spiritualitás felé irányítja, amelyet elfogad, bár egyelőre nem tapasztal meg személyes élményként. És mégis, ahogy haladunk előre a regény cselekményében, láthatjuk, hogyan nyilvánul meg fokozatosan elméjében az a látásmód, amelyet Peter Ainslie úgy határoz meg, mint a „képzlet teológiáját”, amely „magába fogadja és beépíti gondolkodásába a káoszt, és egy kreatív, majdhogynem rugalmas istenfelfogáshoz érkezik”.¹⁷ Figyelmünk könnyen elsiklik a seriff növekvő spirituális tudatossága fölött, mert tömören és keresetlenül fejezi ki magát. Kerüli például azt a szót, hogy „hit”, de végül kerülő úton közelíti

¹⁷ Peter AINSLIE, *Chaos, Psychology, and Spirituality = Chaos Theory in Psychology and the Life Sciences*, ed. Robin ROBERTSON, Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum, 1995, 311.

meg, az „igazság” fogalmán keresztül: „*Nekem az a véleményem, hogy a sok mese megfüllentés előbb-utóbb mind szépen feledésbe merül, az igazság mindig igazság marad.*” (144.) Bell óvatos és tapogatózó közeledése valamiféle spirituális rend felé gyermekkori emlékekből táplálkozik, amikor még járt templomba és beszélt a vallás nyelvét. Ezt a regisztert félig komolyan alkalmazza belső beszédében, amolyan szellemi restségből fakadó beidegződésként, valahányszor visszatér az amerikai Dél és Délnyugat vallásos szókincsének biztonságot nyújtó támpontjaihoz: „*Egyszer valahol azt hallottam, hogy az igazság olyan mint a szikla – talán a biblia mondja – és erre én is rábólintok.*” (144.) Azonban Bell egyre távolabb kerül a vallásos hit elemein nyugvó determinizmustól. Érzékeli a jó és gonosz elvei körül kirajzolódó alakzatokat, és mindkét fajtát elfogadja különösebb ceremónia nélkül. Felismeri, hogy ezek részei az élet bonyolultságának, és reméli, hogy végül valahogyan a jó kerekedik felül. Reménye szűkebb világának kézzel fogható részleteiből táplálkozik. Személyes életében azokhoz a terekhez és tárgyakhoz vonzódik, amelyek az alkotás, nem a pusztítás jegyében születtek. Emlékeiben felötlik annak a kővályúnak a képe, amely régi otthona falánál állt, és amelyet vésővel és kalapáccsal faragott valaki. „*Miért tette? Miben bízott ez az ember? Abban biztosan nem, hogy semmi sem fog változni. [...] Neki ennél több esze kellett hogy legyen.*” (363.) Bell lassan megtanul évszázados léptékben mérni, és megbékél a zűrzavar és az egyensúly közti örök ingadozással, azaz magával a változással, amelyet a ciklikusan visszatérő rend velejárójaként értelmez. Egészen addig, amíg egy felismerés megkérdőjelezi az általa elképzelt rend örök és abszolút voltát.

Korszakok és egyensúlyi állapotok

Regényében McCarthy mesterien ötvözi a western, a detektívregény és a tanmese elemeit, ám műfaji konvencióikat nem követi. Hiába várjuk a nyitott kérdéseket lezáró végkifejletet, annak megerősítését, hogy világunkban rend uralkodik, amely átmenetileg megbomolhat ugyan, de erőfeszítéseink révén visszaállítható. Inkább arra ösztönöz, hogy feltegyük a kérdést: a történelmi válságok nyomán lényegében változik-e világunk bonyolult rendje, azaz új korszak kezdődik-e, amely a régiek nem valamiféle továbbfejlesztett változata, hanem lényegét tekintve különbözik tőle. Mint tudjuk, a *Nem vénnek való vidék* cselekménye az 1980-as évek elején játszódik, amikor az Egyesült Államok és Mexikó határán tetőfokára hágott a kábítószerbűnözés és az erőszak. A szereplők személyes háttere azonban a század két korábbi történelmi megrázkódtatását idézi: Bell seriff múltja által a II. világháborút, illetve Llewellyn Moss és Carson Wells tapasztalatát, a vietnami háborút. Nem hagyhatjuk ki az amerikai Délnyugat sivatagos vidékeinek a militarizációját, a hidegháború velejáróját. A regény születésének ideje pedig megkerülhetetlenné teszi a 2001. szeptember 11-i terrortámadás történelmi traumájának kérdését. McCarthy, jegyzi meg Sári B. László, „sosem expliciten »szól« arról, ami éppen »van«, ám valahogy mégis ahhoz kapcsolódva [...] mesél valamit a kortárs

Amerikáról”.¹⁸ A *Nem vénnek való vidékről* elmondható, úgy tágítja a tér- és időkoordinátákat, hogy elférjenek benne a múlt válságai, és látóterünkbe helyezték – anélkül, hogy magyarul – azt a hadiállapotot, amely napjainkban állandósulni látszik.

Bell seriff rendetlenséget és összevisszaságot érzékel a texasi határvidéken, jeleket lát, amelyekről nem sejt, mire utalhatnak. Férfi felmenői még abban a tudatban éltek, hogy a bűnözőket utoléri az igazságszolgáltatás. Bell maga is szeretné ezt hinni. Ellis bácsinak felelegeti, hogy az, aki tolószékbe juttatta őt, meghalt a börtönben. Ebbe a világgépbe még az is belefér, hogy a bűnös, aki megússza a számonkérést ebben a világban, az öröklétben elnyeri méltó büntetését. Bell seriff azonban kételkedni kezd abban, hogy a világ rendjének ezen alaptételei továbbra is érvényesek. Attól tart, hogy a múlt nemzedékei számára biztonságot adó világgép keretei tovább már nem tágíthatók: „az biztos, hogy ha mindet lelövöldöznék, új szárnyat kellene építeni nekik a pokolban”. (92.) A hozzá hasonló törvénytisztelő polgárokhoz hasonlóan ő is azon tündöklik, hogy vajon a bűnözés alapjaiban lett-e más, vagy a bűnözők alkotnak egy merőben új „fajtát”. „Kik voltak ezek az emberek?” – kérdezi a calderabeli mézszárlás helyszínén egyik rendőre, Torbert. Bell pedig bevallja, hogy fogalma sincs: „Ugyanúgy vagyok vele mint maga. Már nem tudom hogy ismerem-e a fajtájukat. És azt sem tudom mihez kezdjek velük.” (92.) A seriff csüggedten nyugtázza kudarcát egy olyan gonosszal szemben, amelyet nem ért, és megállítani képtelen. Úgy sejt, többről van szó, mint egyszerű bűnözői profilváltásról, arról, hogy valamikor „marhatolvajlás volt a divat”, és ma már „kábitószert csempésznek”. (92.) A bűnesetek pedig nemcsak megsaporodtak, hanem jellegük is más lett. Egy fiú megölte tizennégy éves barátnőjét, csak mert „amióta csak az eszét tudta meg akart ölni valakit”. Egy asszony „berakta az újszülöttjét a szemétdarálóba”. Egy házaspár öregeket alázott meg és kínozott halálra. (5, 49, 145.) Bell úgy látja, hogy a szokatlan bűntények hatásai nem egyszerűen összeadódtak, hogy a világot még romlottabbá tegyék, hanem lényegét tekintve változtatták meg azt.

Tapasztalataiból Bell arra következtet, hogy az, amit a mindennapos nyelvhasználat bűnözési hullámnak nevez, nem egyszerűen ciklikusan növekvő és csökkenő jelenség, hanem egy új világrend bekövetkezésének előjele. A káosz tudományában nem ismeretlen ez a jelenség: kémiai vegyületekben bármikor bekövetkezhet, például az úgynevezett Belouszov-Zsobotinszkij-reakció során. Amikor egy rendszer, valamely változóinak hatására, távol kerül az egyensúlyi állapottól, képes új, magas szervezetségi fokú rendszerekbe szerveződni.¹⁹ Az 1970-es években Ilya Prigogine belga tudós olyan, az egyensúlyi állapottól távol eső rendszereket írt le, amelyekben a rendezetlenség renddé alakul át. Ezeket disszipatív rendszereknek nevezte, amelyek eloszlatják az entrópiát és egyensúlyi állapotot vesznek fel. Az egyensúlyi állapotuk fenntartásához energiára van szükségük, amelyet a környezetből nyernek.²⁰ Bell seriff, aki egy új korszak, és ezzel egy

¹⁸ SÁRI B. László, *Egy sosemvolt Amerika meséi*, Jelenkor, 2015/10, 1138.

¹⁹ James GLEICK, *Káosz: Egy új tudomány születése*, ford. SZEGEDI Péter, Bp., Göncöl, 1999, 320.

²⁰ Ziauddin SARDAR, Iwona ABRAMS, *Káoszelmélet másképp*, ford. BÉKÉSI József, Bp., Edge 2000, 2003, 69–70; THUAN, *i. m.*, 271.

új egyensúlyi állapot bekövetkeztét sejtí, vallásos regisztere segítségével úgy fogalmaz, hogy a világ távol került Istentől, aki lám, az ő életébe sem látogatott el. Azonban a „pusztítás” elve, amelynek a bérgyilkos Chigurh a „prófétája”, aktívabb, mint valaha. (315, 6.) Tehát feltehetően visszavonhatatlanul megváltoztak a rendszer paraméterei. Ez a felismerés pedig döntéshelyzetbe kényszeríti a korosodó seriffet. Felveszi-e a harcot a kábítószercsempészek terepjárói, automata fegyverei és Chigurh marhataglózó pisztolya ellen a maga öreg cirkálójával, a 44-es, meg 40-es Colt revolverével, és a 97-es Winchesterével? (72.) Vagy pedig kihátrál belőle?

Regényének címét McCarthy William Butler Yeats verse, a *Hajózás Byzantiumba* első sorából kölcsönözte: „Vénnek nem jó e táj”.²¹ Ám a *Nem vénnek való vidék* perspektívájába a költő korábbi verse, *A második eljövétel* is beleillik, amely így foglalja össze a modernitás élményének fájaldalmát: „széthull minden; már nem tart a közép; / a földet anarchia dúlja szét”. Egy új világrend, egy eddigénél sokkal szörnyűbb „Spiritus Mundi” van készülőben.²² Bell valami hasonló változást érzékel, amelyet egy új korszaknak tekint. Bár sohasem találkozik Chigurh-ral, és úgy gondol rá, mint valamiféle kísértetre. (353.) A gonosz megnyilvánulásának, vagy legalábbis eszközének tekinti őt és elutasítja, hogy megmérkőzzék vele. Úgy is mondhatjuk, hogy egy történelmi és világnézeti paradigmaváltás küszöbén korlátozni kívánja saját részvételét a folyamatban. Vallásos neveltetésénél fogva Bell elfogadja az akarat szabadságának következményét, azt, hogy egy erkölcsileg vitatható döntés egy ember életébe kerülhet, nemcsak azáltal, hogy meghal, hanem mert elárulja az elvet, amely szerint élnie kellett volna. Tudomásul veszi, hogy határt kell szabnia annak, hogy milyen messzire megy el a harcban a bűnözés ellen, amely olyan erőszakossá vált, hogy azt már felfogni is képtelen. Nem sokkal azután, hogy Chigurh megöli Carla Jeant, Bell úgy dönt, hogy visszavonul. A seriff, aki mindig is úgy tekintett az életére, mint egy küldetésre, hogy megvédje megyéjének polgárait, most határozottan úgy érzi, hogy felmondása „vereség”. (362.) Távozását azzal indokolja, hogy szembeszállni „a pusztítás prófétájával” azzal jár, hogy „a lelkét kellene kockára tenni az embernek”, ám ezt ő már nem vállalja. (6, 7.)

Bell talán úgy gondolja, hogy a küzdelem helyszíne ma már a gonosz térfelén zajlik, és szabályait is ő diktálja. Egy vagy két generációval előbb ez még másképp volt. Nagypapa és Ellis bácsi helytálltak mint seriffek, és abban a tudatban haltak meg, vagy éltek az életüket a toloszékben, hogy mindent megtettek, ami tőlük telt. Azonban Bell seriff úgy érzi, az ő világa már nemcsak részleteiben, hanem lényegében különbözik nagypapa és Ellis bácsi világától: „Valahogy úgy érzi az ember hogy megváltoztak a dolgok”. (74.) Hogy mi lehetett a változás oka, Bell seriff két beszélgetésében is elhangzik: Vietnam. Nagybátyja szerint „az ország” a felelős, és az, hogy a sok fiatal ember „feléről se tudjuk, hogy hol van eltemetve”. (319.) Moss apja pedig, aki Bell-lel egyidős és maga is harcolt

²¹ William Butler YEATS, *Hajózás Byzantiumba*, ford. JÉKELY Zoltán = *Klasszikus angol költők a középkortól a XX. századig*, Bp., Európa, 1986, II, 546.

²² William Butler YEATS, *A második eljövétel*, ford. FERENCZ Győző = *Klasszikus angol költők, i. m.*, 542.

a II. világháborúban, megtoldja ezzel a meglátással: „*A vietnami háború tette tönkre az országot*”. (347.) Bár nem jelentik ezt ki egyértelműen, mindketten a II. világháborút tekintik az Egyesült Államok utolsó igazságos háborújának. Az utánuk következő nemzedékből azok, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek a határvidéki drogháborúval – Moss, Chigurh és Wells – vietnami veteránok. Eltérő ösztönzésből és célokkal, de mindhárman világuk morális tekintetben sötét oldalán hasznosítják képességeiket a taktikázásra, rejtőzködésre és ölésre. A káoszelmélet fogalmait kölcsönvéve állíthatjuk, hogy a *Nem vénnek való vidék* perspektívájában a rendszer paraméterei Vietnamban változtak meg olyan mértékben, hogy az 1980-as években már egy egészen más rendszer működik a régi helyén.

Bell mindent megtesz, hogy megőrizze a maga és szerettei számára az erkölcsösség alapjain nyugvó világrend élményét, amelyről most már azt sejtí, hogy csupán illúzió. Lemond seriffi megbízatásáról, mert arra számít, hogy jobban meg tudja őrizni „lelkének” tisztaságát, ha nem viszi ki a küzdőtérre, amelyet már „a pusztítás prófétája” ural. Azonban arról is lemond, hogy nagyapja és Ellis bácsi nyomdokaiba lépve hős legyen, és megállítsa a sötétség erőit. Ám Bell lelki békéjéért Terrell megye polgárai fizetnek, hiszen e pillanatban nincs, aki megvédje őket. A korábbi rendszerből visszamaradt seriff helyzetére megint csak Yeats verse, *A második eljövétel* sorai illenek: „hitehagyott a jó, s a rosszakat / a meggyőződés szenvedélye fűti”.²³ Azt az intenzitást, amely egykor Bell nagyapját és nagybátyját jellemezte, most a bérgyilkos teste sítí meg. Chigurh ereje és elmélyültsége figyelemre méltó, majdhogynem tiszteletet parancsoló. Minden tette célirányos: felkészül arra, hogy betöltse a tökéletes gyilkos hivatását. Gyakorolja a szorult helyzetekből való szabadulást és az ölést: Sonorában hagyta magát elfogni, hogy kipróbálja, ki tudja-e szabadítani magát „csak úgy akaraterővel”. (206.) Amikor Eagle Pass utcáján Moss meglövi, egy fürdőkádban szó szerint megoperálja magát. Szinte biztosak lehetünk benne, hogy az autóbaleset során szenvedett nyílt kartörését is helyre fogja hozni – hacsak a véletlen közbe nem szól.

Lehetséges-e, hogy a világban megmaradt az eltökéltség ereje, csak most már ellenkező előjellel dolgozik? Létezik-e valami, ami a megvert seriffet a feltehetően győzedelmes bérgyilkos fölé helyezi, meghagyva a reményt, hogy – amint Bell fogalmaz – „az Úristen” mégis megállítja „ezt a vonatot”? Amennyiben „a jó erőtlen”, és az erkölcs szabályai képtelenek betölteni szerepüket, talán lennie kell valamilyen hiteles mértéknek, amellyel mérhetjük emberi mivoltunkat. Akik ilyen fogódzót keresnek a regényben, találnak. Bell keres – és talál – egy támpontot abban a világban, amelyre immár úgy tekint, mint bizonytalan és kiszámíthatatlan entitásra, amelynek működését nem tudja megfejteni és még kevésbé irányítani, azaz: amelyet elfogad, mint káoszt. Az epizód, amelyben Bell felidézi ezt a viszonyítási pontot, a regény utolsó, tizenharmadik tudatfolyamában jelenik meg. Egy álomban az apját látja, amint lóháton poroszkál a hegyek között, és egy szarvban tüzet visz: „*És álomban tudtam hogy*

²³ YEATS, *A második eljövétel*, 543.

azért megy előre hogy tüzet rakjon valahol a sötét fagyos éjszakában és tudtam hogy bármikor érek is oda ő már ott lesz és vár". (366.) Az álom mozzanata értelmezhető úgy – amennyiben ez összefér az értelmező világnézetével –, hogy Bell apja Istennek, az Atyának a jelképe, és a tűz a szarvban a misztikus tűz, amely kivezet a lélek sötétségéből. Egy másik értelmezés, amely nem kevésbé elfogadható, lehetőséget nyújt arra, hogy úgy tekintsünk erre az álomra, mint egy emlék átvitelére a jelenbe, azaz a lineáris időbeliség törvényeinek az eltörlésére Bell belső tapasztalatából, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a világot káosz-ként érzékelje. Mindkét olvasatban a múlt nemcsak kudarc és csalódottság a seriff számára, hanem reménykeltő. Ez ugyan nem diadal, de Ed Tom Bellnek így is megfelel.

Bell seriff több is, kevesebb is, mint egy tökéletlen hős McCarthy regényében. Kevesebb, mert két alkalmat is elszalasztott, hogy hőssé váljék. Igaz, hogy éppen ezáltal maradt életben, és az élet végigélése talán nem kevesebb eltökéltséget kíván, mint egy-egy látványos hőstett. Több, mert erkölcsi vívódásai arra készíteti az olvasót, hogy higgadtan szembesüljön illúzióival, amelyekbe kapaszkodva élete során eséllyel kerül el a kétségbeesést. Mint minden műalkotás, a *Nem vénnek való vidék* is több útágazást kínál az értelmezőknek, akik dönthetnek, melyik irányba indulnak el, amikor Bell döntéseit mérlegelik. Ám bármerre tartanak, útvonalukat Cormac McCarthy jelölte ki, amikor úgy döntött, hogy regényének szereplői közül éppen az önmaga meghaladására vágyakozó, ám erőtlén Bell, nem pedig a meggondolatlan, másokkal és önmagával szemben felelőtlen Moss, vagy az eltökélten könyörtelen Chigurh tudatába enged bepillantást. Bellnek a regény vége felé egyre szaporodó tudatfolyamai megengedik, hogy egyre mélyebben hatoljunk dilemmái mélyére, észrevegyük összetettségüket, míg végül a káoszelméletből ismert „behatárolt végtelenség”²⁴ jelenségével találkozunk. Olyan ez, mint Benoit Mandelbrot francia matematikus híres felvetése arról, hogy milyen hosszú Nagy-Britannia partvonala: minél rövidebb vonalzóval mérjük, annál hosszabb. A partvonal töredezettségében szabálytalan, fraktál alakzatokból áll. „Ahogyan a mérés léptéke egyre kisebbé válik, a partvonal mért hossza minden határon túlnő”.²⁵ Ahogyan a partvonal, a tudat is fraktáljellegű, és végtelen bonyolultságú. Minél közelebből szemléljük Bell vívódásait, annál nagyobb esélyünk van arra, hogy felfedezzük összetettségüket, sőt, a magunkénak is érezzük azokat. Lehetséges, hogy azért állnak előttünk Bell tudatfolyamai, mert az ő dilemmái méltók arra, hogy át- és továbbgondoljuk őket. Miért időszerű ez? Bár a regény nem mutat fel erős mozgatóerőt a „jó” szolgálatában, elgondolkodtató a seriff tűnődése: „*Isten nélkül nem lehet háborúba menni. Nem tudom mi lesz velünk egy következő háborúban*”. (347.) Ez lehet McCarthy feladványa a 9/11 utáni nemzedékeknek, akik 2006-ban, a regény megjelenésének évében, az iraki háborúról olvashattak a napi hírekben.

²⁴ Terry MARKS-TARLOW, *The Fractal Geometry of Human Nature = Chaos Theory in Psychology and the Life Sciences*, i. m., 280.

²⁵ GLEICK, i. m., 115.

*

Mint már említettem, Cormac McCarthy regényének címe Yeats *Hajózás Byzantiumba* című versének első sorát idézi: „That is no country for old men”, azaz, Jékely Zoltán fordításában: „Vénnek nem jó e táj”. Yeats látomásában a világ erői vergődnek az élet káoszában, ahol „[a]z ifjak [...] buja zsongásba hullva megvetik / az időtlen szellem remekeit”. A költő kívánsága, amelyet a vers befejező sorában fogalmaz meg, csupán annyi, hogy Bizáncba érkezvén a tiszta művészet hangján szólalhasson meg „arról, mi volt, mi van, s mi még lehet”.²⁶ A *Hajózás Byzantiumba* utolsó sora pedig a *Nem vénnek való vidék* esztétikai és ismeretelméleti ambícióját is összegzi. Regényében McCarthynek sikerült keretbe foglalnia a káoszt, és ablakot nyitnia arra a dinamikus és holisztikus rendre, amely megnyilvánul a világegyetemben és életünkben. Kérdéseket tesz fel arról, hogy milyen logika és milyen erők hozzák mozgásba azokat a váratlan eseményeket, amelyek egyéni és nembeli sorsunkat irányítják. A regény azt sugallja, hogy ezek az erők nemcsak dacolnak szándékainkkal, hanem a megismerhetőség határán is kívül esnek. Azzal, hogy mindezen elgondolkodunk, lehetőséget kapunk arra, hogy elfogadjuk a káoszt, a határozatlanság, bizonytalanság és megjósolhatatlanság elvét, amely természeti és emberi világunkhoz egyaránt hozzátartozik, és amely áthatja valóságunk valamennyi dimenzióját: mind hétköznapi, mind szellemi és metafizikai tapasztalatunkat.

GABRIELLA VÖÖ

*Design of Darkness**Order as Chaos in Cormac McCarthy's No Country for Old Men*

Rules of randomness, understanding the incomprehensible and foresight of the unforeseeable are pervading concerns in McCarthy's 2006 novel set in the border area between the US and Mexico. The essay applies some of the key concepts of chaos theory to address issues of randomness, order, and unpredictability in *No Country for Old Men*. It analyses the novel's set of key characters, Moss, Chigurh and Sheriff Bell, as the manifestation of Poincaré's three body problem. By focusing on relevant settings as Poincaré sections and maps, on characters representing rigidly deterministic vs. chaotic universes, as well as on the transformation of systems overtaken by turbulence into entirely new systems, the essay argues that the novel opens a window on the dynamic and holistic order governing the universe and our existence. Also, it points out that McCarthy's insights regarding the complex implications of decision making and the power of the unexpected may help the reader evaluate the moral implications of such historical crises as WWII, the Vietnam War, and 9/11.

²⁶ YEATS, *Hajózás Byzantiumba*, 546–547.